

**ПРОБЛЕМА СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ
В РОМАНІ ЕЛЕАНОР ПОРТЕР «ПРОТИ ТЕЧІЙ»****THE PROBLEM OF PERSONALITY FORMATION
IN ELEANOR PORTER'S NOVEL "TURN OF THE TIDE"**

Пітерська О.В.,

*orcid.org/0000-0003-3621-6906**аспірант кафедри світової літератури**Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка*

Стаття ґрунтується на матеріалі роману Е. Портер «Проти течії» 1907 р. видання. Досліджено проблему формування особистості героїні твору, особливості художньої реалізації зазначеної проблеми. Актуальність роботи визначається відсутністю в сучасному літературознавстві комплексних досліджень творчості Е. Портер, аналізу семантики, типології, поетики художніх образів у романістиці письменниці. Новизна роботи полягає в тому, що до наукового обігу буде введено новітній фактичний матеріал – результат дослідження роману Е. Портер «Проти течії». Об'єктом дослідження є структура, функціонування та динаміка образу головної героїні роману. Предмет дослідження становить проблема формування особистості на прикладі образу головної героїні твору.

Метою дослідження є визначення художньої концепції формування особистості в романі Е. Портер «Проти течії» у контексті історико-культурних закономірностей розвитку літератури США періоду після Громадянської війни.

Методами дослідження є порівняльно-історичний, типологічний, порівняльний; застосовані також прийоми спостереження, інтерпретації досліджуваного матеріалу, елементи хронотопного аналізу.

Результат дослідження становлять визначення зв'язків творчості Е. Портер із загальними літературно-мистецькими тенденціями, традиціями національної літератури і культури США; з'ясування образотворчих і виразних засобів художнього мовлення письменниці, що вплинули на розвиток і формування образу головної героїні роману; виявлення особливостей творчого стилю Е. Портер; визначення ідейно-художнього напрямку, жанрових особливостей роману «Проти течії». Теоретичне значення статті зумовлене тим, що конкретизовано ознаки образної системи роману «Проти течії», уточнено методiku вивчення художніх образів у романній спадщині письменниці. Особливості образної системи роману «Проти течії» проаналізовано на тлі літературного процесу США після Громадянської війни. Результати дослідження є важливими для подальшого вивчення категорії «художній образ» у контексті розвитку літератури США на початку ХХ ст.

Образна система та індивідуальний стиль Е. Портер значною мірою залежать від закономірностей історико-літературного процесу в США; образ Маргарет, головної героїні роману, характеризується динамікою, відкритістю до інтерпретації. Основними критеріями визначення системи образів у романі Е. Портер є дихотомія, хронотопна єдність, реалістичне відображення різних прошарків суспільства та соціальних суперечностей. У контексті проблеми формування особистості автор роману продемонструвала власну морально-етичну позицію.

Ключові слова: динаміка художніх образів, американська література, концепт, хронотоп, дихотомія, реалізм.

The article is based on the material of E. Porter's novel "The Turn of the Tide" 1907 edition. The problem of formation of the girl's personality, features of artistic realization of the specified problem is investigated. The actuality of the work is determined by the absence in modern literary criticism of comprehensive studies of E. Porter's work, analysis of semantics, typology, and poetics of artistic images in the novel of the writer. The novelty of the work is presented in the newest factual material that will be introduced into scientific circulation is the result of the study of E. Porter's novel "The Turn of the Tide". The object of research is the structure, functioning and dynamics of artistic images in the novel. The subject of the research is the problem of formation the personality of the protagonist of the work.

The purpose of the study is to represent the dynamics of the artistic image in the context of historical and cultural patterns of development of US literature in the period after the Civil War.

The methods of the research are comparative-historical, typological, comparative; methods of observation, interpretation of the studied material, elements of chronotope analysis are also used.

The result of the study is to determine the links between the work of E. Porter with the general literary and artistic trends, traditions of national literature and culture of the United States; elucidation of the visual and expressive means of artistic speech of the writer which influenced the development and formation of the image of the main character of the novel; identifying the features of the creative style of E. Porter; definition of ideological and artistic direction, genre features of the novel "The Turn of the Tide". The theoretical significance of the article is due to the fact that it specifies the major features and elaborates the method of studying artistic images in the writer's artistic prose. Moreover, the varieties and poetic peculiarities within the span of the literary process in the United States after the Civil War have been analyzed as well. The results of the research are important as they will pay a solid background for further study especially in the category "artistic image", as well as for studying the features of ideology in the literature process of the United States of the early twentieth century.

Conclusion: the figurative system and individual style of E. Porter largely depends on the laws of the historical and literary process in the United States; the image of Margaret, the main character of the novel, is characterized by dynamics, openness to interpretation. The main criteria for determining the system of images in E. Porter's novel are the dichotomy, chronotopic unity, realistic reflection of different strata of society and social contradictions. Against the background of the problem of personality formation, the author of the novel demonstrated his own moral and ethical position.

Key words: dynamics of the artistic images, American literature, concept, chronotope, dichotomy, realism.

Постановка проблеми. Проблема становлення особистості в художній прозі США пов'язана з темою дитинства та концептом дитячості, прикладом чого є твори Н. Готорна, Марка Твена, Т. Драйзера, Д.Д. Селінджера та інших письменників. У США, молодій країні великих можливостей, дитина за наявності належних обставин мала вільний вибір і була в змозі контролювати розвиток власної долі. Для багатьох американських письменників на початку ХХ ст. фігура дитини взагалі була знаковою, оскільки найвніше невігластво, природність, цнотливість мали слугувати ідеальними компонентами для створення образу нової людини в контексті американської мрії. Проблема дорослішання, формування та соціалізації дитини як особистості завжди викликала інтерес у класиків світової літератури (у О. де Бальзака, Г. Флобера, Ч. Дікенса, Ф. Достоєвського, В. Короленка, В. Підмогильного та інших авторів), оскільки справжній художник слова репрезентує складність людського характеру, намагається визначити певні закономірності його розвитку в контексті моралі, етики та людських взаємин. Тематичний мотив юнацтва в художній літературі висвітлює важливі етапи формування характеру, визначення пріоритетних життєвих цінностей, внутрішньої боротьби.

Творчість Е. Портер ніколи не була об'єктом наукових досліджень у галузі вітчизняного та зарубіжного літературознавства; літературну спадщину письменниці зазвичай розглядають у контексті психології та педагогіки завдяки популярності роману «Поліана», незважаючи на наявність двох збірок оповідань та тринадцяти романів для дітей і дорослих. Американська письменниця приділяла значну увагу формуванню особистості в умовах соціально-економічної кризи, якою вирізнявся період історії США після Першої світової війни. Отже, головною проблемою пропонованого дослідження є комплексне визначення культурно-естетичних, історико-літературних, соціально-психологічних та гендерних аспектів, які вплинули на формування образу головної героїні роману Е. Портер «Проти течії». Зазначені тема та проблема досліджуються вперше, є актуальними для практичного застосування під час вивчення літератури США на філологічних факультетах вищих навчальних закладів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як зазначають історики літератури, період від Громадянської до Першої світової війни «став визначним у розвитку літератури США, оскільки скасування рабства, масова іммігра-

ція сприяли зростанню виробничого, наукового, культурного потенціалу країни» [7, с. 22]. Підґрунтям літературних змін також були трансцендентальні погляди письменників-романтиків. В.Л. Парінгтон висловив думку про те, що трансценденталізм «ніколи не був безрозсудним у своїх критичних судженнях, ніколи не закривав очі на прірву, яка відділяє ідеал від дійсності» [8, с. 447].

У «Літературній історії Сполучених Штатів Америки» подано виразну парадигму змін у країні наприкінці ХІХ ст.: «На перетині торговельних шляхів швидко зростали міста. У Чикаго і Нью-Йорку перші хмарочоси розірвали лінію горизонту та потіснили сумовитий ряд шестиповерхових будинків з плоскими дахами, над якими зрідка височіли шпилясті церковні дзвіниці; освіта і незалежний спосіб життя послабили суворі пута умовностей і моральних догм, які чоловіки споконвіку нав'язували жінкам» [4, с. 18, 32]. За потрактуванням Т.Н. Денісової, «саме в цей час утверджується американський прагматизм, виражений Дж. Дьюї і В. Джеймсом, що зрештою обумовив американський канон <...> Можна вважати аксіомою, що філософія індивідуалізму і американська мрія стали наріжним каменем американської суспільної свідомості і провідною традицією в житті нації» [2, с. 34]. Багатоскладовий, мінливий американський соціум потребував наукового та художнього усвідомлення, «саме цьому етапу було притаманне осмислення суперечності між конкретним сучасним суспільством і окремою особистістю» [3, с. 37]. Письменники-реалісти від 1870-х рр. акцентували увагу на людському характері, окреслювали коло важливих морально-етичних, психологічних проблем (Г. Джеймс, Ф.Б. Гарт, В.Д. Хоуелс). Ф.Л. Паті називає цей період «епохою прози, коли процвітали журналістика, невеликі за обсягом романи та оповідання», які розкривали сутність людських взаємин, проблеми становлення особистості, формування в літературі США моделі національного характеру [9]. За твердженням Т.Н. Денісової, «перетин ХІХ та ХХ століть відзначений пошуком жанрових форм, найбільш адекватних американській реальності, надалі найбільш активним учасником таких пошуків стає роман (novel)» [3, с. 73]. Ідейним стрижнем американського роману початку ХХ ст., особливо після Першої світової війни, стає усвідомлення цінності кожної людини як особистості.

Постановка завдання. Головними завданнями дослідження є визначення специфіки художньої реалізації формування особистості в романі Е. Портер «Проти течії»; репрезентація динаміки

художнього образу в контексті історико-культурних закономірностей розвитку літератури США; виявлення особливостей художнього стилю, морально-етичної позиції Е. Портер; встановлення зв'язків художнього образу зі свідомістю, індивідуальним стилем письменниці.

Виклад основного матеріалу. Літературна діяльність Е. Портер припадає на період бурхливого розвитку американської літератури напередодні та під час Першої світової війни, коли ламалися стереотипи та визначався фінал старого світового порядку. Діалогію про чотирирічне поневіряння та дорослішання дівчини на ім'я Маргарет Кендел ("Cross Currents", "The Turn of the Tide") було опубліковано у 1908 р. Е. Портер переважно писала романи для підліткової читацької аудиторії, тому головні герої її творів – це молоді люди, представники нового покоління Америки початку ХХ ст., що переживають складний період протиріч між юнацьким максималізмом і реаліями буття. Часопростір роману «Проти течії» ("The Turn of the Tide"), події якого розвиваються в нью-йоркському бідному кварталі та на території Нової Англії, охоплює тринадцять років. Дев'ятирічна Маргарет наново зникає до материнської любові, матеріальних благ, правил світського життя після жахливих років, проведених у небезпечному кварталі Нью-Йорка. Мати, яка знайшла втрачену дитину, намагається унеможливити будь які спогади про минуле. "Yes, dear, I know," interposed Mrs. Kendall again; "but suppose we don't think any more of all that, sweetheart. You are home now, darling, right here with mother" [10]. Однак дитяча пам'ять ретельно зберігає імена ровесників з притулку Мон-Лон. Маргарет змушує матір запросити до маєтку «П'ять дубів» компанію колишніх друзів, тому що після життя в тісному підвалі не розуміє, як можна жити вдвох у великому розкішному будинку. Дівчина бажає поділитися знайденим багатством за неписаними законами дитячої жебрацької спільноти. "Oh!" breathed Margaret, ecstatically. "I like to divvy up!" And the mother smiled content, for the last trace of gloomy brooding had fled from her daughter's face, and left it glowing with the joy of a care-free child" [10]. У романі реалістично змальовано поведінку та лексику дитини, яка чотири роки провела в середовищі декласованих елементів, стиль поведінки та комунікативні засоби спілкування відповідної категорії людей.

Надалі образ головної героїні твору розвивається в дихотомічному аспекті: «бідність – багатство», «попора – бунт». Після недовгого щастя загинули в автомобільній аварії матір і вітчим; опікун і вчителі Маргарет намагаються стерти з її

пам'яті жебрацьке минуле, але дівчина піддається цьому тільки зовні. Вишуканість, бездоганність виховання, зовнішність Маргарет контрастують із палкими пристрастями та щирим бажанням покращити життя знедолених людей. Героїня роману, яка виборює право діяти згідно з власними принципами, нерідко помиляється, сприймаючи вдячність, почуття обов'язку за справжнє кохання: драматизм взаємин Маргарет Кендел і Роберта МакГініса полягає у гіпертрофованій відповідальності дівчини за події минулого. Інколи люди, яким намагається допомогти Маргарет, теж розчаровують її, але пияцтво, невігластво, грубість і кривда завжди є супутниками жебрацького існування. Невпевненість у власних почуттях, незадоволеність результатами благодійної діяльності змушують Маргарет прийняти нестандартне рішення, а саме побудувати дім, школу в місцевості, де мешкають працівники мукомельного комбінату. Коли володар комбінату, Френк Спенсер, усвідомлює, що слова «мій народ» вистраждані власним досвідом дівчини, він починає зовсім інакше реагувати на спроби Маргарет покращити життя трударів. Опікун Маргарет приголомшений рішучістю дівчини, але не може протистояти такому аргументу. "Don't you see?" She cried. "I have crossed the line. I crossed it long ago when I was a little girl. I do know what it means to be hungry and cold and homeless. I do know what it means to fight the world with only two small empty hands. In doing for these people, I am doing for my own. They are my people" [10].

Саме цей період стає вирішальним для Маргарет, оскільки вона бачить життя зсередини, має почуття відповідальності за прийняття самостійних вольових рішень. Маргарет Кендел ретельно спостерігає за виконанням закону про дитячу працю, але, стикаючись з оманю батьків у середовищі робітників, починає вважати свій Міл-хауз утопією. Проблема становлення особистості головної героїні роману суголосна таким викликам і протиріччям тогочасного життя США, як боротьба жінок за виборче право, індустріалізація та безробіття, захист прав дитини. Імпульсивність характеру Маргарет підкреслюють символічний образ дороги, якою стрімко рухається автомобіль, а також спогади героїні про ризиковані експерименти зі швидкістю. Маргарет відчуває страх, але це не зупиняє її. "And yet – even now – to-day, I felt that wild exhilaration of motion. I did not want to stop. I wanted to go on and on" – She paused suddenly, and fell back in her seat. "You see," she laughed with a complete change of manner, "I am not to be trusted as a chauffeur" [10]. Відомо, що концепти «шлях», «дорога» посідають важливе місце у світовій літературі, тому що «дорога реа-

лізує значимі для суспільства ціннісні уявлення про простір, рух, час, переміщення» [6, с. 15]. Риси характеру Маргарет ріднять її образ із концептом дитячості в американській літературі, адже героїня долає труднощі, дорослішає і формується як особистість разом із країною, у якій живе, недаремно слова «мій народ» викликають сльози на очах дівчини.

Невід'ємним компонентом побудови індивідуально-авторської картини світу в романі є хронотоп. М.М. Бахтін зауважує, що в літературному творі «хронотопічним є будь-який літературно-художній образ» [1, с. 283]. Часопростір, що охоплює Білі гори штату Нью-Гемпшир, лани на узбіччях звивистої дороги, контрастний Нью-Йорк, сприяє розумінню внутрішнього світу Маргарет, натякає на джерела її фізичної і духовної сили. Головна героїня вижила серед безпритульних Нью-Йорка, перетнула межу між двома соціальними прошарками, тому світ для Маргарет не ділиться, у цьому полягають її сила та внутрішня драма водночас.

Концепт «дім» у романі є одним із ключових та має багато конотацій: батьківський маєток «П'ять дубів», де народилася Маргарет, репрезентує родинне середовище, щастя та високий соціальний статус, сирий занедбаний підвал у небезпечному кварталі великого міста – поневіряння і бажання вижити. Затишний і розкішний будинок Спенсерів, просторі вікна якого демонструють контрастні промислову та ландшафтну зони містечка, не може утримати бунтівну душу Маргарет. Скромний Міл-хауз, який героїня побудувала для навчання дітей трударів та проведення соціальних реформ на виробництві, уособлює внутрішній бунт Маргарет, її причетність до двох протилежних світів. На думку

В.А. Маслової, кожен концепт як складний ментальний комплекс, крім смислового наповнення, містить також оцінку, ставлення людини до того чи іншого об'єкта [5, с. 45]. Пожежа на мукомельному комбінаті, мужність Френка Спенсера під час порятунку робочих стає вирішальним етапом для героїні твору, оскільки Маргарет остаточно усвідомлює, що Міл-хауз і дім Френка Спенсера для неї – це єдине ціле. Символіка назви роману натякає на відкритість питання про необхідність подальшої боротьби Маргарет у бурхливому потоці життя, попри те, що у фіналі твору Френк Спенсер і Маргарет Кендел – чоловік і дружина, одностайні, люди нової формації, які зорієнтовані на демократичні реформи.

Висновки. Образу Маргарет Кендел, головної героїні роману Е. Портер «Проти течії», притаманні динаміка та відкритість до інтерпретації, зв'язок із реаліями та проблемами тогочасного життя США. Специфіку художньої реалізації формування особистості в романі становлять дихотомія, хронотопна єдність, акцент на концептах «дім», «дорога», які є центральними для розуміння американської культури, ментальності та характеру. Система хронотопу, сюжетна композиція, художні засоби психологічного аналізу, рівень суб'єктної організації окреслюють жанрову домінують роману, а саме проблему та ідею розвитку, становлення молодої особистості. Індивідуальний стиль Е. Портер позначений тісним зв'язком із закономірностями історико-літературного процесу США періоду після Громадянської війни. На тлі проблеми формування особистості автор роману продемонструвала власну морально-етичну позицію, а саме відстоювання демократичних традицій, гендерної рівності, захист прав дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет. Москва : Художественная литература, 1975. 504 с.
2. Денісова Т.Н. Історія американської літератури. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2012. 487 с.
3. Денісова Т.Н. Про літературу США: вибрані статті часів Незалежності. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2014. 532 с.
4. Литературная история Соединенных Штатов Америки. Т. 3. / под ред. Р. Спиллера, У. Торпа, Т.Н. Джонсона, Г.С. Кэнби. Москва : Прогресс, 1979. 611 с.
5. Маслово В.А. Когнитивная лингвистика : учебное пособие. Москва : Тетра Системс, 2004. 256 с.
6. Кобилко Н.А. Міфологема «дорога» в українському фольклорі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Філологія*. 2014. № 9. С. 15–17.
7. Несмелова О.О., Карасик О.Б. История американской литературы : учебное пособие. Казань : Казанский университет, 2017. 80 с.
8. Паррингтон В.Л. Основные течения американской мысли. Американская литература со времени ее возникновения до 1920 года : в 3 т. Т. 2. Москва : Издательство иностранной литературы, 1962. 600 с.
9. The Project Gutenberg eBook. A History of American Literature since 1870, by Fred Lewis Pattee. URL: <http://www.gutenberg.org/files/42593/42593-h/42593-h.htm>.
10. The Project Gutenberg eBook. The Turn of the Tide, by Eleanor H. Porter. URL: <http://www.gutenberg.org/files/36401/36401-h/36401-h.htm>.